

szemben, akiktől a zsákmányt sohasem kobozta el, hanem inkább ő maga osztotta ki gondosan és igazságosan.

Hűségessége, bátorsága és derék tettei méltóvá tették arra, hogy a legnagyobb hősök közé soroljuk őt.”,

Molnár Imre

A sárospataki kéziratos diákirodalom néprajzi értékeiről

A XVIII–XIX. századi kéziratos diákirodalom sajátos helyet foglal el a magyar irodalom fejlődésében. A sajátos minősítést e kódex-szintű irodalom keletkezése, létformája, tartalma és funkciója, esztétikai értékei indokolják.

A sárospataki kéziratos kötetek etnográfiai értékét korántsem mérte meg fel kellő súllyal az eddigi kutatás, pedig a magyar folklórhagyomány megismerése szempontjából több olyan szöveg lappang itt, amely jelentősen gazdagíthatja meglévő ismereteinket. E kéziratos gyűjtemények feltehetően a sárospataki kollégiumban, kb. 1780–1835 között, a diákok vagy volt diákok által írt vagy másolt, elsősorban olvasásra szánt kéziratos könyvek, amelyek anyagát nem nyomtatott szövegekből kölcsönözték. A sárospataki Nagykönyvtárban található gyűjtemények szöveganyaga több ezer oldalt tesz ki. A kéziratos szövegek műfaji és tematikai szempontból – a sajátos irodalmi létforma természetéből adódóan – igen nagy tarkaságot mutatnak. Olvashatunk epikus alkotásokat, elbeszélő és leírókölteményeket, ünneplő- és köszöntőverseket, a népi asszonycsúfolókkal rokon szatírákat, hogy csak a leggyakoribbakra utaljunk. A továbbiakban – főként a terjedelem miatt – csupán néhány néprajzi érdekű utalásra szorítkozhatunk.

Figyelmet érdemel *Battha Bálint Kótatára*, amely 1804 és 1808 között íródott, 400 lapnyi, egykorú számozással, rongált félbörkötésben (Kt. 1666. szám alatt). A kötet első fele szokványos, a diákirodalomból jól ismert névnapi köszöntőket, egy „Arabiai Tündérmesét” Szulmiráról és rokokó szentimentális verseket tartalmaz, az utóbbiakat főként *Kováts Józseftől*. Majd a 223. oldaltól kezdődően a 393. oldalig a másoló Egy néhány válogatott Nóták címmel dalokat közöl. A másolt anyag a korabeli dalfogalom értelmezését is kitűnően tükrözi, hogy t. i. egymás mellett található itt *népies műköltői alkotások*, *régi dalok*, és valódi *népdalok*. Úgy vélem, nem tulajdonítok nagyobb jelentőséget a gyűjteménynek, mint amit megérdemel, de a gyűjteményben levő népdalok – mert valójában azok, hiszen valamennyit megtaláljuk a későbbi Erdélyi és Kriza kötetekben – főként a másolás ideje miatt tarthatnak számot érdeklődésre. Amennyiben a következők helyesek, úgy Battha Bálint kótatárában népdalgyűjtésünk egy korai emlékét kapjuk meg. A Battha-gyűjtemény borítólapján az 1804. zárójelben az 1808-as évszám jól olvasható. Tehát a népdalok másolásának vagy leírásának ideje a Révai-felhívás (1782) és a Kultsár-felhívás (1817) között helyezendő el. Ez adja különleges értékét! Tudjuk, hogy főként a Révai-felhívást nem kísérte számottevő érdeklődés, leszámítva egy-két jelentősebb vállalkozást (pl.: *Pálóczy Horváth* énekgyűjteménye 1813, s a korabeli feljegyzések alapján valószínűsíthető, de még ismeretlen *Csokonai*-népdalgyűjteményt). Battha Bálint gyűjteménye huszonhat népdalt tartalmaz, az alábbiakban a kezdősorokat olvashatjuk: Haj dinárom potyka . . . , Korcsmárosné, gyűjts világot . . . , Fáj, fáj, fáj a szívem . . . , Éljen, a ki most issza ki . . . , Olyan fúrge mint az ürge . . . , Gyászos szívem érted kesereg . . . , Angyalom, édesem . . . , Hát fiaim! Ti vitéz nevetek . . . , Nosza, hiv magyarim, nosza! . . . , A vadászok mind úgy szoktak . . . , Én tsak senyvedek és nem tudom miért . . . , Vigam élem világom, míg virít ifjúságom . . . , Kőfal van itt nem kerítés . . . , Isteni kéz maradványa . . . , Bort ittam és boros vagyok . . . , Szerelem, szerelem, átkozott szerelem .

. . . , Három féle szeretőm volt . . . , Sohasem cselekszem . . . , Búval élem búval az én világom . . . , Hejj Pajtás be nevetem . . . , Nem átkozlak nem szokásom . . . , Kezd már vidorolni . . . , Ha meghalok se bánom . . . , Ne nézz rám, ne neved . . . , Az igaz Messiás már eljön . . .

Tudjuk, a kéziratos gyűjtemények időmegjelölése nem minden esetben pontos, sőt a másoló sem tartja érdemesnek az évszám feltüntetését. A Batha-gyűjtemény esetében azonban nincs okunk kételkedni az 1804-es évszám valóságában. Ezt erősíti meg bennünk a kéziratok egységes írásképe is.

Egy másik gyűjtemény hosszú versezete is figyelemre méltó. Tartalma a diákélethez kötődik! Az emlékek megőrzésén kívül minden bizonnyal egymás okulására is íródtak ezek a legációk¹ élményéből született, humoros kis versikék. A gyűjteményben száznegyvenhárom borsodi, abaúji és zempléni helység miniatűr leírása olvasható dőcögő Gyönösi strófában (Kt. 1590.) Tucatjával idézhetők hasonló szövegek:

Kis-Falud kis falat, benne egyszer valék
Hol legát koromban éhen majd meghalék
Ez is a papoknak tsak olyan toldalék
Melly az éhezőket enyhítő azalék.

Szalonnán sem vastag a pap szalonnája
Mivel apró szemű a kukuritzája
De szép helyen épült parókiája
Van vize, halászni ha van gyalomtskája

A magyar nyelvűség meghatározó jellemzője a gyűjteményes köteteknek. Ne feledjük, hogy ebben az időben *Csokonai Mihály* egyik bűne kicsapatásakor a diáktársai előtt mondott magyar nyelvű búcsúbeszéd volt. Még *Kölcsey Ferenc* is arról panaszkodott, hogy az oktatók nem túrték a magyar nyelvű könyvet az ifjúság kezében. A magyar nyelvűség, az anyanyelven való szólás tehát különösen értékessé teszi ezeket a köteteket, ha hozzászámítjuk, hogy ezek a gyűjtemények a végzős diákokkal az egész ország területére eljuthattak, széles néprétegek olvasmányává válhattak. Ízlést formáló irodalmi művet, esztétikumot (ha ez nem is olyan magas színvonalú) és művelődési elemet, eszközt is láthatunk bennük.

Több kötetben népoktató-népfelvilágosító szövegeket is találhatunk, amelyek egészségügyi tanácsokat közvetítenek: „Vízi betegség elleni orvosság, próbák”, „Eb düh, veszettség elleni próbák”, „Gyógyszer a Hórag kö ellen”, „Fogfájásról”, „Kólikáról”, „A megfagyott tagra való ír”, „A szülés idejének meghatározása” és mások. A ma emberét a gyógymódok legtöbbje mosolygásra készíti, mégis azt kell mondani, hogy ezek a tanácsok feljegyzésük idején a népnevelés fontos eszközeinek számítottak. Az egészségügyi tanácsok mellett fontos háztartási tudnivalókat is olvashatunk: pl. „A tojás eltartása”, „Építőfákat tüztől és nedvességtől óvó szer”, „Poloskák ellen”. Ezek a feljegyzések is bizonyítják, hogy a másolók nemcsak szórakozásból – abból is –, hanem nagyon is tudatosan, a holnapra is gondolva szerkesztették és válogatták kötetük tartalmát.

A XVIII–XIX. századi kéziratos diákköltészet, a gyűjteményirodalom behatóbb és komplexebb kutatása értékes (művelődéstörténeti, irodalomszociológiai, helytörténeti stb.) adatokkal gazdagíthatja eddigi – Sárospatakkal is kapcsolatos – ismereteinket.

Dr. Komáromy Sándor

¹ A református teológiai főiskoláról, kollégiumból nagyobb egyházi ünnepen prédikálni küldték a diákokat, ez volt a *legáció*. (*Szerk.*)